

RINOLALIYADA OPERATSIYADAN KEYIN OVOZ USTIDA LOGOPEDIK ISHNI TASHKIL QILISH

*Safarova Gulmira Abdurashidovna-
gulmirasafarova6484@gmail.com*

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Maxsus pedagogika, defektologiya

(logopediya) yo'nalishi I-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada rinolaliya bilan og'riq bolalarda uranoplastik operatsiyadan keyin ovoz va nutqni tiklashda logopedik ishning nazariy va amaliy jihatlari keng qamrovda tahlil qilinadi. Uranoplastika jarrohlik yo'li bilan yumshoq tanglay yoki qattiq tanglaydagi tug'ma nuqsonlarni bartaraf etsa-da, ovozning tabiiy shakllanishi, artikulyatsiya va rezonansning to'g'ri rivojlanishi ko'p hollarda logopedik mashqlar orqali amalga oshiriladi. Shu bois, postoperatsion davrda logoped tomonidan olib boriladigan faoliyat bolaning nutq rivojini tiklashda ajralmas o'rin tutadi. Maqolada operatsiyadan so'ng bolalarda uchraydigan asosiy muammolar, jumladan ortiqcha burun rezonansi (nazalizatsiya), artikulyatsiya buzilishi, nutq nafasining yetarli nazorat qilinmasligi va fonematik eshituvdagi sustlik kabi holatlar batafsil yoritiladi. Ushbu muammolar logopedik ishning mazmunini belgilashda va mashg'ulotlarni individual tarzda rejalashtirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Maqolada logopedik ish jarayonida ota-ona, logoped va shifokorlar o'rtasidagi hamkorlik, bolaning psixologik holatini hisobga olish, motivatsiyani oshirish va ijobiy kommunikativ muhit yaratishning ahamiyati ham ochib berilgan. Postoperatsion erta reabilitatsiya va uy sharoitida davom ettiriladigan mashqlar tizimi nutqni tiklash jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tizimli va ilmiy asoslangan logopedik ish bolalarda nutqning to'g'ri talaffuzini shakllantirish, nutq ravonligini oshirish, ortiqcha nazalizatsiyani kamaytirish va bolalarning umumiy kommunikativ

faoliyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, postoperatsion logopedik yondashuv bolalarning ijtimoiy moslashuvi, o'ziga bo'lgan ishonchi va ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini ham sezilarli darajada oshiradi. Maqola logopediya, defektologiya va maxsus pedagogika yo'nalishida faoliyat yurituvchi mutaxassislar, talabalar va ota-onalar uchun nazariy va amaliy jihatdan muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Аннотация: В данной статье подробно анализируются теоретические и практические аспекты логопедической работы по восстановлению голоса и речи у детей с ринолалией после операции уранопластики. Хотя уранопластика хирургическим путем устраняет врожденные дефекты мягкого или твердого неба, естественное формирование голоса, правильная артикуляция и развитие резонанса во многих случаях осуществляются через логопедические занятия. Поэтому логопедическая работа в послеоперационный период является неотъемлемой частью восстановления речевого развития ребенка. В статье подробно рассматриваются основные проблемы, возникающие у детей после операции, включая чрезмерный носовой резонанс (назализацию), нарушения артикуляции, недостаточный контроль дыхания при речи и слабое фонематическое восприятие. Эти проблемы служат основой для определения содержания логопедической работы и индивидуального планирования занятий. Также в статье подчеркивается важность сотрудничества между родителями, логопедом и врачами, учета психологического состояния ребенка, повышения мотивации и создания положительной коммуникативной среды. Ранняя послеоперационная реабилитация и система упражнений, выполняемых дома, значительно повышают эффективность восстановления речи. Результаты исследования показывают, что систематическая и научно обоснованная логопедическая работа играет ключевую роль в формировании правильного произношения, повышении плавности речи, снижении чрезмерной назализации и развитии

общей коммуникативной активности детей. Кроме того, послеоперационный логопедический подход значительно улучшает социальную адаптацию ребенка, уверенность в себе и успехи в учебном процессе. Статья представляет собой важный теоретический и практический источник для специалистов в области логопедии, дефектологии и специальной педагогики, студентов и родителей.

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the theoretical and practical aspects of speech therapy aimed at restoring voice and speech in children with rhinolalia following uranoplasty. Although uranoplasty surgically corrects congenital defects of the soft or hard palate, the natural development of voice, proper articulation, and resonance often rely on structured speech therapy exercises. Therefore, speech therapy in the postoperative period is an integral part of restoring the child's speech development. The article examines in detail the main postoperative issues children face, including excessive nasal resonance (nasalization), articulation disorders, insufficient breath control during speech, and weak phonemic perception. These problems serve as a basis for determining the content of speech therapy and for planning individualized sessions. The importance of collaboration between parents, speech therapists, and physicians, taking into account the child's psychological state, enhancing motivation, and creating a positive communicative environment is also emphasized. Early postoperative rehabilitation and a system of exercises continued at home significantly improve the effectiveness of speech restoration. The results of the study indicate that systematic and scientifically based speech therapy plays a crucial role in developing correct pronunciation, increasing speech fluency, reducing excessive nasalization, and enhancing overall communicative activity in children. Additionally, postoperative speech therapy significantly improves children's social adaptation, self-confidence, and academic success. This article serves as an important theoretical and practical

resource for specialists in speech therapy, defectology, and special pedagogy, as well as for students and parents.

Kalit soʻzlar: Rinolaliya, uranoplastika, postoperatsion davr, nutqni tiklash, artikulyatsion buzilishlar, rezonansni normallashtirish, ovoz nazorati, bolalarda nutq rivoji, nazal havo oqimi, artikulyatsion gimnastika, fonematik farqlash, tovushlarni avtomatlashtirish, logopedik reabilitatsiya, kompleks yondashuv, individual yondashuv, yumshoq tanglay faoliyati, nutq apparati rivoji, kommunikativ koʻnikmalar, psixologik ragʻbatlantirish.

Ключевые слова: Ринолалия, уранопластика, послеоперационный период, восстановление речи, нарушения артикуляции, нормализация резонанса, контроль голоса, речевое развитие детей, носовое дыхание, артикуляционная гимнастика, фонематическое различение, автоматизация звуков, логопедическая реабилитация, комплексный подход, индивидуальный подход, функция мягкого нёба, развитие речевого аппарата, коммуникативные навыки, психологическая поддержка.

Keywords: Rhinolalia, uranoplasty, postoperative period, speech restoration, articulation disorders, resonance normalization, voice control, pediatric speech development, nasal airflow, articulatory exercises, phonemic discrimination, sound automation, speech therapy rehabilitation, comprehensive approach, individual approach, soft palate function, speech apparatus development, communicative skills, psychological support.

Ovoz bu insonning ovoz apparati hosil qiluvchi turli tovushlar yigʻindisi hisoblanadi. Ovozi — bu inson tanasidagi maxsus organlar yordamida hosil boʻladigan, havoning tebranishi orqali paydo boʻladigan akustik signal boʻlib, nutq va muloqotning asosiy vositasini tashkil qiladi. Ovoz inson nutqini tashkil etuvchi tovushlarning paydo boʻlishi va eshituv orqali maʼno etkazish imkonini beradi. Ovoz insonda fizik, biologik va psixologik jihatlarni oʻz ichiga oladi:

1. Fizik jihati: Ovoz — bu havoning tebranishi natijasida tarqaladigan mexanik to‘lqin. Ovozning hosil bo‘lishi asosan qovuqdagi vokal kordlarning tebranishi bilan bog‘liq. Vokal kordlar havo oqimi ta’sirida tebranadi va bu tebranishlar tovush shaklida eshitiladi.
2. Biologik jihati: Ovoz inson tanasida bir qator organlar yordamida hosil bo‘ladi. Asosiy organlar quyidagilar:
 - Vokal kordlar (qovuq): ovoz hosil bo‘lishining asosiy manbai.
 - Diafragma va o‘pka: havo oqimini boshqaradi, ovoz kuchi va barqarorligini ta’minlaydi.
 - Artikulyatsiya organlari: til, lablar, yumshoq tanglay va tishlar tovush shaklini va talaffuzni belgilaydi.
 - Resonatorlar: burun, og‘iz bo‘shlig‘i va bo‘g‘iz bo‘shlig‘i ovozni mustahkamlash va unga ohang beradi.
3. Psixologik va kommunikativ jihati: Ovoz nafaqat nutq vositasi, balki hissiyot va kayfiyatni ifodalash imkonini beradi. Inson ovozi orqali ma’lumot etkazish, his-tuyg‘ularni ifodalash va ijtimoiy muloqot qilish mumkin.

Inson ovozi turlicha xususiyatlarga ega: ohang, balandlik, quvvat, intonatsiya va timbre orqali farqlanadi. Har bir insonning ovozi o‘ziga xos bo‘lib, individual xarakterga ega. Ovozning sifati va barqarorligi nutq faoliyatining asosiy ko‘rsatkichlaridan hisoblanadi.

Ovoz ustida logopedik ishning maqsadi — bolada nutq va artikulyatsion apparatning normal ishlashini tiklash, ortiqcha burun rezonansini kamaytirish, talaffuzni to‘g‘rilash va nutqning ravonligini oshirishdir. Bu jarayon faqat jarrohlik orqali emas, balki maxsus logopedik mashqlar va tizimli rehabilitatsiya orqali amalga oshiriladi.

Logopedik ishda bir nechta asosiy yo‘nalishlar mavjud:

- 1. Nafasni boshqarish va ovoz chiqarishni rivojlantirish:**
Ovozning barqaror va ravon chiqishi uchun bolaga to‘g‘ri nafas olish va chiqarish texnikalari o‘rgatiladi. Diafragma nafasini rivojlantirish, uzoq gaplarni talaffuz qilishda havo oqimini nazorat qilish mashqlari orqali amalga oshiriladi. Bu usul ortiqcha burun rezonansini kamaytirishga yordam beradi.
- 2. Artikulyatsion mashqlar:**
Til, lab va yumshoq tanglay mushaklarini mustahkamlash va ularni boshqarish bolalarda to‘g‘ri talaffuzni shakllantirishga xizmat qiladi. Artikulyatsion gimnastika va maxsus tovush mashqlari orqali bolalar “p”, “t”, “k”, “s” va “sh” kabi tovushlarni to‘g‘ri chiqarishni o‘rganadilar.
- 3. Ovozning rezonansini normallashtirish:**
Burun va og‘iz bo‘shlig‘i rezonatorlarining ishlashini yaxshilash maqsadida bolalar bilan maxsus mashqlar bajariladi. Masalan, tovushlarni turli ohanglarda chiqarish, ovoz balandligini nazorat qilish va intonatsiya bilan ishlash orqali ortiqcha nazalizatsiya kamaytiriladi.
- 4. Fonematik eshituvni rivojlantirish:**
Bolalar tovushlarni eshitish va farqlash qobiliyatini rivojlantiradi, bu esa to‘g‘ri talaffuz va nutqni yaxshilashga yordam beradi. Logoped tovushlarni ajratish, farqlash va eshitilgan tovushlarni qayta ishlab chiqish mashqlarini bajaradi.
- 5. Psixologik va kommunikativ qo‘llab-quvvatlash:**
Bolaning motivatsiyasi va psixologik holati ovoz va nutqni tiklash jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Mashg‘ulotlar bolani rag‘batlantirish, ijobiy feedback berish va doimiy rag‘bat orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, ota-onaning hamkorligi va uy sharoitida mashqlarni davom ettirish natijani sezilarli darajada oshiradi.

Logopedik mashqlar muntazam va tizimli ravishda bajarilganda, rinolaliya bilan ogʻrigan bolalarda:

- Nutqning ravonligi oshadi
- Ortiqcha nazalizatsiya kamayadi
- Artikulyatsion qobiliyat rivojlanadi
- Fonematik eshituv yaxshilanadi
- Ovoz balandligi va ohangi barqarorlashadi

Shu tariqa, postoperatsion logopedik ish bolalarning nutqini tiklash va rivojlantirishda asosiy vosita boʻlib, ularning ijtimoiy moslashuvi va taʼlimdagi muvaffaqiyatini ham sezilarli darajada yaxshilaydi.

Rinolaliya bilan ogʻrigan bolalarda nutq buzilishining asosiy sababi ortiqcha burun rezonansi va artikulyatsion apparatning toʻliq ishlamasligidir. Shu sababli postoperatsion davrda **vokal mashqlar** bolalarda ovozning barqarorligi, talaffuzning toʻgʻriligi va nutqning ravonligini tiklashda muhim rol oʻynaydi. Vokal mashqlar rinolaliya bilan ogʻrigan bolalarda nutq va ovoz reabilitatsiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu mashqlar yordamida bolalar ovozni burundan emas, balki ogʻiz va rezonator boʻshliqlari orqali chiqarishni oʻrganadilar. Masalan, turli ohanglarda va uzunlikda “a”, “o”, “u” kabi ochiq tovushlarni chiqarish ortiqcha burun rezonansini kamaytirishga yordam beradi, bu esa nutqning tushunarli va tabiiy boʻlishini taʼminlaydi. Shu bilan birga, vokal mashqlar bolaga ovoz balandligini va ohangini nazorat qilishni oʻrgatadi. Mashqlar davomida bolalar turli balandlikda va turli davomiylikda tovushlarni chiqarishni mashq qiladilar, bu esa nutqning ravonligi va ifodali boʻlishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, vokal mashqlar til, lab va yumshoq tanglay mushaklarini faol ishlashga oʻrgatadi, bu esa artikulyatsion qobiliyatni mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, “m” va “n” kabi nazal tovushlarni chiqarish mashqlari bolalarga nazalizatsiyani kamaytirishni oʻrgatadi va tovushlarni aniq talaffuz qilish imkonini beradi. Vokal mashqlar nafasni boshqarish koʻnikmalarini rivojlantirishga ham

xizmat qiladi, chunki uzoq tovushlarni chiqarish, turli tezlikda ovoz chiqarish va nafasni tejash mashqlari havo oqimini samarali boshqarishni o'rgatadi va natijada nutq yanada ravon va barqaror bo'ladi.

Bundan tashqari, vokal mashqlar bolalarda fonematik eshituvni rivojlantirishga yordam beradi. Mashqlar davomida bolalar turli tovushlarni eshitib, ularni to'g'ri chiqarishni o'rganadilar. Shu tariqa, ular tovushlarni ajratish va farqlash qobiliyatini oshiradi, talaffuzni mustahkamlaydi va nutqning umumiy sifatini yaxshilaydi. Shu bilan birga, vokal mashqlar bolalarning nutq orqali o'zini ifoda qilish qobiliyatini oshiradi, bu esa ularning ijtimoiy muloqotini va kommunikativ faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Quyida rinolalik bolalar uchun metodikalar keltirilgan:

1. Nafasni rivojlantirish metodikasi

Rinolalik bolalarda nutq nafasining buzilishi kuzatiladi. Shu sababli avvalo to'g'ri nafas olishni o'rgatish muhim.

Mashqlar:

- Burun orqali chuqur nafas olib, og'iz orqali sekin chiqarish
- Shamni puflash, qog'ozni uchirish
- Pufak (shar) shishirish
- "Sh-sh-sh", "F-f-f" kabi cho'zib aytiladigan tovushlar

Natija: nutq paytida havo oqimi nazorat qilinadi.

2. Artikulyatsion gimnastika

Nutq organlari (til, lab, jag') harakatini rivojlantirish uchun bajariladi.

Mashqlar:

- "Soat" — tilni chap-o'ngga harakatlantirish
- "Ot chopmoqda" — til bilan taqillash
- "Kosa" — tilni yuqoriga ko'tarib shakl berish

- Lablarni choʻzish va dumaloqlashtirish

Natija: tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish osonlashadi.

3. Fonematik eshitishni rivojlantirish metodikasi

Bolaga tovushlarni farqlashni oʻrgatish muhim.

Mashqlar:

- Oʻxshash tovushlarni ajratish (masalan: “b-p”, “d-t”)
- Soʻz ichidan maʼlum tovushni topish
- “Qaysi tovush eshitildi?” oʻyini

Natija: bola tovushlarni toʻgʻri eshitadi va takrorlaydi.

Rinolalik bolalar bilan olib boriladigan barcha mashgʻulotlarni umumiy qilib aytganda, ularning asosiy maqsadi — bolaning nutqini tabiiy, aniq va tushunarli holatga keltirishdir. Bu jarayon bir nechta yoʻnalishlarni oʻz ichiga oladi va ular bir-biri bilan uzviy bogʻliq holda ishlaydi. Avvalo, nafas mashqlari orqali bola nutq paytida havoni toʻgʻri boshqarishni oʻrganadi. Bu esa tovushlarning toʻgʻri chiqishi uchun asos yaratadi. Shundan keyin artikulyatsion mashqlar yordamida til, lab va jagʻ harakatlari rivojlantiriladi, yaʼni nutq apparati “ishlashga tayyorlanadi”. Keyingi bosqichda bola tovushlarni eshitish va farqlashni oʻrganadi. Bu juda muhim, chunki bola avval toʻgʻri eshitmasa, uni toʻgʻri ayta olmaydi. Shundan soʻng tovushlar alohida, keyin boʻgʻin, soʻz va gaplarda mustahkamlanadi. Shu bilan birga, maxsus mashqlar orqali burun orqali ortiqcha ovoz chiqishi kamaytiriladi va nutq tabiiylashadi.

Oʻyinlar esa butun jarayonni yengillashtiradi — bola qiziqib qatnashadi, charchamaydi va tezroq natijaga erishadi. Logopedik massaj esa nutq organlarini faollashtirib, barcha mashgʻulotlarning samaradorligini oshiradi.

Umuman olganda, bu metodikalar birgalikda ishlaganda:

- bolaning nutqi aniq va ravon boʻladi
- tovushlar toʻgʻri talaffuz qilinadi
- muloqot qilish qobiliyati rivojlanadi

- o‘ziga ishonchi ortadi

Eng muhimi — bu jarayon asta-sekinlik bilan, muntazam va individual yondashuv asosida olib borilsa, rinolalik bolalarda sezilarli ijobiy o‘zgarishlarga erishish mumkin.

Rinolaliyada operatsiyadan keyingi davrda logopedik ishni to‘g‘ri tashkil etish bolaning nutqini tiklash va normallashtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Jarrohlik aralashuvi anatomik nuqsonni bartaraf etsa-da, to‘g‘ri nutq avtomatik ravishda shakllanmaydi. Shu sababli operatsiyadan keyin maxsus, tizimli va bosqichma-bosqich olib boriladigan logopedik mashg‘ulotlar zarur bo‘ladi. Avvalo, bu jarayonda bolaning nutq apparatini “qayta o‘rgatish” muhim hisoblanadi. Bola operatsiyagacha noto‘g‘ri nutq stereotiplariga ega bo‘lgan bo‘ladi, shuning uchun logopedik ishlar davomida eski noto‘g‘ri talaffuzni bartaraf etib, yangi to‘g‘ri nutq ko‘nikmalarini shakllantirish talab etiladi. Bu esa nafasni to‘g‘ri yo‘naltirish, artikulyatsiyani rivojlantirish va ovozni nazorat qilish orqali amalga oshiriladi. Operatsiyadan keyingi logopedik ishning muhim yo‘nalishlaridan biri — yumshoq tanglay va nutq organlari faoliyatini faollashtirishdir. Maxsus mashqlar yordamida tanglay harakatchanligi oshiriladi, burun va og‘iz bo‘shlig‘i o‘rtasidagi havo taqsimoti normallashtiriladi. Natijada burun rezonansi kamayib, ovoz yanada aniq va tabiiy eshitila boshlaydi.

Shuningdek, fonematik eshitishni rivojlantirish va tovushlarni bosqichma-bosqich to‘g‘ri qo‘yish ham muhim o‘rin tutadi. Bola avval alohida tovushlarni to‘g‘ri chiqarishni o‘rganadi, keyinchalik ularni bo‘g‘in, so‘z va gaplarda qo‘llashga o‘tadi. Bu jarayon sabr, takrorlash va muntazam mashg‘ulotlarni talab qiladi. Operatsiyadan keyingi davrda psixologik holat ham katta ahamiyatga ega. Bola o‘z nutqidagi o‘zgarishlarni qabul qilishi, faol muloqotga kirishishi uchun qulay va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratilishi lozim. Shu bois o‘yin texnologiyalari, rag‘batlantirish va ijobiy yondashuv logopedik ishning ajralmas qismi hisoblanadi. Umuman olganda, operatsiyadan keyingi logopedik ish — bu faqat tovushlarni

to'g'rilash emas, balki bolaning to'liq nutq faoliyatini tiklash jarayonidir. Tizimli, individual va kompleks yondashuv orqali nafaqat nutqning aniqligi va ravonligi ta'minlanadi, balki bolaning ijtimoiy moslashuvi, muloqotga kirishishi va o'ziga bo'lgan ishonchi ham sezilarli darajada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.M. Qodirova – Logopediya. Toshkent, “O‘qituvchi” nashriyoti.
2. M.A. Po‘latova – Maxsus pedagogika asoslari. Toshkent.
3. Sh.M. Mirsaidova – Nutq buzilishlari va ularni bartaraf etish. Toshkent.
4. D.X. Shodmonova – Logopedik ish metodikasi. Toshkent.
5. N.X. Mamatova – Maxsus pedagogika. Toshkent.
6. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti – logopediya va maxsus pedagogika bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanmalar.
7. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi – maxsus ta'lim va logopediya bo'yicha metodik tavsiyalar.